

נייר עמדה שיתופי – תוצר לדוגמה

22211

תשפ"ו

האומנם מלחמת העולם הראשונה הייתה מנוף להעצמת נשות היישוב?

שלו יריב

ירדן אלמוג

תיאור הנושא/הסוגיה/הדילמה

מלחמת העולם הראשונה (1914-1918) הייתה אירוע מכונן, שטלטל גם את היישוב היהודי בארץ ישראל וחולל בו שינויים מרחיקי לכת. לצד הסבל הכבד שבמלחמה ובצל מדינות השלטון העות'מאני בארץ – רעב, מחלות, גירושים ועוני מחריד – נוצרה דווקא הזדמנות יוצאת דופן עבור נשות היישוב לפרוץ את גבולות המגדר המסורתיים. כפי שמתואר במאמר פורץ הדרך של ההיסטוריונית מרגלית שילה, נשים רבות יצאו מחדר המשפחה אל הזירה הציבורית והחלו למלא תפקידים חברתיים מגוונים. (י. קוברסקי; מ. שילה).

הדבר בלט במיוחד על רקע מצבן של הנשים ערב המלחמה. ביישוב הישן היו הנשים כמעט בלתי נראות במרחב הציבורי, בעודן כבולות לתחומי הבית והמשפחה בלבד. גם ביישוב החדש, למרות האתוס השוויוני שאפיין אותו, לא שותפו הנשים בהנהגה הפוליטית. (מ. חסון).

המלחמה האיצה והעצימה תהליכים אלו. בצד המצוקות הקשות שהמלחמה יצרה – העוני, הפליטות, ואף הזנות – אפשר להבחין שהמלחמה הניעה נשים רבות לחרוג מהתפקידים המגדריים הרגילים, ליטול יוזמה ולהתארגן לפעולה. תהליך זה הגיע לשיאו בדרישה לשוויון מגדרי מלא, שבאה לידי ביטוי בניסיון הנועז של צעירות דוגמת רחל ינאית להתגייס כלוחמות לגדוד העברי שהוקם בחסות הצבא הבריטי. כך בצל מלחמת העולם הראשונה, לצד ההרס והחורבן והפגיעה בנשים, בלטה גם מהפכה של ממש במעמדן ובתפקידן של נשות היישוב היהודי. (ר. טהון, ז. שקלובסקי).

בנייר עמדה זה נבחן אם המלחמה סימנה צעד ראשון ומשמעותי בדרך הארוכה לקראת השגת שוויון מגדרי אמיתי בחברה היהודית המתחדשת בארץ ישראל, או שהיו אלה רק טיפות בים הגדול של ניצול, ביזוי והפליה פסולה של נשים בתקופה הנדונה.

נגד/פרשנות ב'

אני סבור כי מלחמת העולם הראשונה לא שימשה מנוף מרכזי להעצמת מעמדן ותפקידן של נשות היישוב היהודי בארץ ישראל, ואם היו לה ביטוי העצמה הם בטלים בשישים.

למרות התקדמות משמעותית במעמד הנשים בתקופת מלחמת העולם הראשונה, ההשפעה לטווח הרחוק הייתה מוגבלת יותר. גם כשנשים נכנסו לספרה הציבורית, הן המשיכו לעסוק בעיקר בתפקידים "נשיים" מסורתיים. הן בעיקר עסקו בהפעלת מטבחים, בטיפול ביתומים ובהקמת מרפאות. גם כשהשתלבו בעבודה "גברית" יותר כמו חקלאות, עשו זאת במסגרות נפרדות ולא שוויוניות. כמו כן, המוטיבציה העיקרית של המתנדבות הייתה פטרויטית-ציונית ולא פמיניסטית מובהקת. נכון שאפשר לראות את

בעד/פרשנות א'

אני סבור כי מלחמת העולם הראשונה שימשה מנוף מרכזי להעצמת מעמדן ותפקידן של נשות היישוב היהודי בארץ ישראל.

ראשית, כפי שטוענת מרגלית שילה, מלחמת העולם הראשונה דחפה נשים רבות מקרב היישוב הישן והחדש לצאת מתחומי הבית ולקחת על עצמן תפקידים ציבוריים מגוונים. על אף ההתנגדויות והקשיים, ארגוני הנשים פעלו במרץ רב בתחומי הסעד, החינוך והבריאות, ומילאו תפקיד מרכזי בהתמודדות עם אתגרי המלחמה. דוגמה מובהקת לכך היא עדותה של מימי חסקין על ההתנדבות של הנשים במהלך המלחמה, שהתבטאה בפעולות רחבות היקף כמו הפעלת מטבחים ציבוריים, טיפול ביתומים והקמת בתי חולים. נשים דוגמת שרה טהון, שיזמה את

השפעתן של נשים, כגון שרה אהרונסון ורחל ינאית ודומותיהן, אך הן היו בודדות בתקופה שבה נשים התמקמו בתפקידים מסורתיים ואף משפילים כדי לשרוד (כמו תופעת הזנות שפשטה בארץ) (ד. בראל).

על פניו, כאשר מסתכלים בנתונים נראה שהנשים נותרו בתפקיד של מסייעות ותומכות, והמשיכו לשאת בנטל הטיפול במשק הבית והמשפחה. הדבר בלט לאחר תום המלחמה עם שובם של גברים רבים משדה הקרב לתפקידים שמילאו בעבר, ואלה דחקו את הנשים, רובן ככולן, אל תפקידיהן המסורתיים. תופעה זו מצביעה על כך שהשינויים לא היו מבוססים על הכרה בזכויות האישה או בשוויון מגדרי, אלא היו תוצאה של נסיבות זמניות בלבד.

כמו כן, אפשר ללמוד כי אף על פי שנשים רבות השתתפו בכוח העבודה במהלך המלחמה, השפעתן על המבנים החברתיים והכלכליים נותרה מוגבלת. התחום הציבורי עדיין נשלט על ידי גברים, והנורמות המגדריות המסורתיות נשמרו במידה רבה. הנשים אמנם הוכיחו את יכולתן לבצע עבודות שנחשבו גבריות, אך חזרתן המהירה לתפקידים המסורתיים לאחר המלחמה מדגישה את חוסר השינוי האמיתי במעמדן החברתי והכלכלי (א. גלבול, מ. חזן).

למרות השינויים הזמניים במבנה התעסוקה במהלך מלחמת העולם הראשונה, אי אפשר לראות במלחמה גורם שהוביל לשינוי עמוק וארוך טווח במעמד האישה. השינויים שהתרחשו היו בעיקר תוצאה של הצורך הזמני ולא של שינוי בתפיסות החברתיות או בהכרה בזכויות נשים.

"אגודת הנשים" בתל אביב לתמיכה במשפחות במצוקה, ורחל ינאית, שארגנה קבוצות פועלות בחקלאות, התבלטו כמנהיגות חברתיות פורצות דרך. דוגמה נוספת לגבורה נשית היא שרה אהרונסון, שהייתה חלק מרשת הריגול ניל"י תוך סיכון אישי עצום והקרבה עילאית. כל אלה הם עדות ל"מהפכה השקטה" שהתחוללה בקרב נשות היישוב בתקופה זו (מ. שילה).

שנית, גם כשהחלו הנשים למלא תפקידים חדשים ולפרוץ גבולות מגדריים, הן לא הסתפקו בכך ונאבקו להשגת שוויון מלא. הדבר בא לידי ביטוי מובהק בניסיון הנועז של צעירות דוגמת רחל ינאית להתנדב כלוחמות בגדוד העברי שהוקם בחסות הצבא הבריטי, במקום להסתפק בתפקידי הסייעות והתמיכה ה"נשיים" המקובלים. אף על פי שדרישתן נדחתה בסופו של דבר, עצם העלאתה מעידה על השינוי המהותי שהתחולל בתודעתן של הנשים ובתפיסתן העצמית. לראשונה הן ראו את עצמן שוות לגברים לחלוטין, כפי שמשתקף בטיטות מכתב שניסחו ינאית וחברותיה בוועד המתנדבות ב-1918: "אין אנו יכולות להסכים אפילו לרגע אחד שאנו נבדל מחברינו. כמונו כמוהם". ביטויים אלו הפכו לסמל המאבק שנשאו הנשים במהלך כל התקופה. גם אם בפועל לא הושג השוויון המלא, נזרעו כאן הזרעים לתביעה פמיניסטית אקטיביסטית ואוטנטית (ע. אנבר).

לסיכום, אפשר לומר כי מלחמת העולם הראשונה לא רק אפשרה לנשים מהיישוב הישן והחדש לצאת מהספרה הביתית ולהיכנס לזירה הציבורית, אלא אף עוררה בהן שינוי תודעתי מרחיק לכת בנוגע למעמדן ולמגוון יכולותיהן. משבר המלחמה יצר בכך, במובן מסוים, גם הזדמנות להתקדמות ולהעצמה אישית וקבוצתית עמוקה של נשות היישוב, שבאה לידי ביטוי הן בפועל הציבורי העשיר והן במאבקן העיקש למען שוויון זכויות, מעמד ותפקידים.

הפשרה המוסכמת

למרות תרומתן האדירה, נראה שברוב המקרים נגלה שהנשים המשיכו לתפוס תפקיד של מסייעות ותומכות, יותר מאשר מובילות מהפכה חברתית. אם היו בהן מי שפעלו במקביל לפעילות הציבורית, רובן ככולן המשיכו לשאת בנטל הטיפול במשק הבית והמשפחה, כך שלמעשה נוצר להן "תפקיד כפול" שהיה מעמיס במיוחד.

ההשפעות ארוכות הטווח של מלחמת העולם הראשונה על מעמדן של הנשים הן לא חד-משמעיות. מצד אחד, נפתחה הדלת ליציאה לעבודה ציבורית ולתפיסת תפקידי הנהגה, ונזרעו זרעים ראשונים של תודעה שוויונית. ומצד אחר, נשמרו ברובן חלוקות התפקידים המגדריות המסורתיות, והפעילות הנשית נותרה במסגרות נפרדות ובעלות מעמד משני. השינוי, על אף חשיבותו, היה יותר תוצאה לוואי של המשבר ופחות מאבק פמיניסטי מכוון, ולכן היה שברירי וחשוף לסכנת נסיגה עם סיום המלחמה ושובם של גברים רבים.

אפשר לסכם ולומר כי מלחמת העולם הראשונה סימנה צעד חשוב בדרך לשחרור הנשים, אך לא מהפכה מושלמת ובלתי הפיכה. היא סיפקה ניסיון משמעותי ראשון בפעילות ציבורית, בטיפול יכולות הנהגה ובטיפול מודעות שוויונית, אך במקביל

שימרה רבים ממאפייני החברה המגדרית שהתקיימה לפני המלחמה. הנשים עצמן טרם התגבשו כקבוצה פוליטית עצמאית, והמוטיבציה המרכזית לפועלן נותרה לאומית יותר מאשר פמיניסטית במהותה. את היכולת לבסס ולמסד את ההישגים כך שיהיו נקודת מפנה של ממש השאיר המשבר של מלחמת העולם הראשונה למאבקי הנשים שבאו בעקבותיו.

מושגים

מלחמת העולם הראשונה
היישוב הישן
היישוב החדש
שרה אהרונוסון
רחל ינאית
ניל"י
אגודת הנשים

מקורות

י. קוברסקי, 2014, הלאומיות בישראל ובעמים: ראשית הדרך עד 1920, כנרת זמורה ביתן, 186 - 178.
מ. חסקין, 2017, "למות על דבר מלחמה" (שרה מליין 1914) מאבקה של נשות העלייה השנייה להשגת שוויון מגדרי, "ד. חורבי, ט' קוש-זוהר (עורכות), פורצות גדרות-חינוך ומגדר בשדות מגוונים (תל אביב), 155 - 176.
ר. טהון, תשנ"ו, המאבק לשוויון זכויות האישה: סיפור חייה של שרה טהון, תל אביב,
ז. שנקלובסקי, 2017, "ילדים וילדות ביישוב היהודי בא"י בזמן מלה"ע ה-1", קתדרה 165, 67 - 98.
מ. שילה, תש"ף, "מלחמת העולם הראשונה כזירה להעצמת נשות היישוב היהודי בארץ-ישראל", עולם מתהפך (מכללת אפרתה), 123 - 148.
ע. אבנר, 1998/9, "התגייסות חברתית וכלכלית במלחמת העולם הראשונה", זמנים 65, 95 - 111.
ד. בראל, 2011, "טרגדיה ירושלמית: מגפת הכולרה בעיר בשנת 1916", י. צ'רני, ע. פימנטל (עורים), ירושלים במלחת העולם הראשונה (הוצאת אריאל), 93 - 108.
א. גלבולום, "מסרבות להיות אויבות: פמיניסטיות במלחמה הגדולה", כתב העת נגה, ,
מ. חזן, תשע"ג, "לחימה עקרה: מאבק הנשים להתגייס ל"גדוד העברי" ב-1918, "עיונים בתקומת ישראל 22, 423 - 458.